

SHAVKAT RAHMONNING IJTIMOIIY-FALSAFIY QARASHLARI (she'rlar asosida tahliliy maqola)

Umarov Boboqand Ikromovich

*Navoiy davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi,
O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek zamonaviy she'riyatining yirik vakili Shavkat Rahmon ijodida ijtimoiy va falsafiy qarashlarning badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Shoirning "Saylanma", "Uyg'oq tog'lar", "Yurak qirralari" kabi to'plamlaridagi she'rlar asosida ozodlik, vijdon, haqiqat, inson va tabiat uyg'unligi, ma'naviy uyg'unish g'oyalari yoritilgan. Maqolada shoirning "Ozodlik qo'shig'i", "Ummon", "Yorilgan harakat bayoni", "Jabr", "Odamdaraxt", "Vaqt" va "Yolg'izlik" kabi asarlari tahlil qilinib, undagi ramziy obrazlar, ruhiy kechinmalar va jamiyatdagi ijtimoiy illatlarga munosabat ilmiy jihatdan izohlanadi. Shavkat Rahmon she'riyati insonni vijdon, haqiqat va ozodlik sari yetaklovchi ma'naviy manba sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar. Shavkat Rahmon, falsafiy she'riyat, ijtimoiy mavzular, ozodlik, vijdon, haqiqat, ramz, ruhiy uyg'unish, ma'naviy qadriyatlar, inson va tabiat, zamonaviy o'zbek adabiyoti.

Abstract. This article analyzes the philosophical and social views reflected in the poetry of Shavkat Rahmon, one of the prominent representatives of modern Uzbek literature. Based on his collections such as Saylanma, Uyg'oq tog'lar, and Yurak qirralari, the study explores the themes of freedom, conscience, truth, harmony between man and nature, and spiritual awakening. Through close examination of poems like Ozodlik qo'shig'i, Ummon, Yorilgan harakat bayoni, Jabr, Odamdaraxt, Vaqt, and Yolg'izlik, the article reveals Rahmon's symbolic imagery, moral critique of society, and deep psychological reflections. Shavkat Rahmon's poetic worldview is interpreted as a moral and philosophical path that calls humanity toward truth, inner freedom, and spiritual consciousness.

Keywords. Shavkat Rahmon, philosophical poetry, social themes, freedom, conscience, truth, symbolism, spiritual awakening, moral values, human and nature, modern Uzbek literature.

Аннотация. В статье анализируются философские и социальные взгляды, отражённые в поэзии Шавката Рахмона — одного из выдающихся представителей современной узбекской литературы. На основе его сборников «Сайланма», «Уйғоқ тоғлар» и «Юрак қирралари» рассматриваются темы свободы, совести, истины, гармонии человека и природы, духовного пробуждения. В статье проводится анализ таких произведений, как «Песнь свободы», «Океан», «Хроника расколотого движения», «Мука», «Человек-

дерево», «Время» и «Одиночество». Через символические образы и философские размышления поэта раскрываются его критика социальных пороков, осмысление духовной деградации и стремление человека к внутренней свободе. Творчество Шавката Рахмона рассматривается как источник нравственных и философских идей, призывающих к пробуждению совести и духовности.

Ключевые слова. Шавкат Рахмон, философская поэзия, социальные темы, свобода, совесть, истина, символизм, духовное пробуждение, нравственные ценности, человек и природа, современная узбекская литература.

O'zbekiston zamonaviy she'riyatida Shavkat Rahmon (1950–1996) o'zining falsafiy mushohadalari, ijtimoiy sezgirligi va inson ruhiyati tahliliga boy asarlari bilan o'chmas iz qoldirgan. U “So‘z”ni ruh, “she’r”ni inson vijdoni sifatida talqin etgan ijodkor bo‘lib, jamiyatdagi nohaqlik, insonning ozodlikka intilishi, ruhiy qiyinchilik va ma’naviy uyg‘onish masalalarini o‘zining ramziy poetik tili orqali yoritgan.

Shoir ijodining eng yirik namunalaridan biri — “Saylanma” (1997) to‘plami bo‘lib, unda “Ozodlik qo‘shig‘i”, “Ummon”, “Yorilgan harakat bayoni”, “Jabr”, “Odamdaraxt”, “Vaqt”, “Yolg‘izlik” kabi she’rlar jamiyat va inson o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni falsafiy teranlikda ochib beradi.

Shavkat Rahmon uchun ozodlik — bu faqat siyosiy tushuncha emas, balki ruhiy erkinlik, inson vijdonining uyg‘oqligidir. Shoir “Ozodlik qo‘shig‘i”da yozadi:

Bu qo‘shiq ajoyib qo‘shiqdir,
so‘zlari kuydirar tomoqni,
o‘limni nazarga ilmaysan,
sezmayсан surgunu qamoqni. (Saylanma, 1997, 9-
bet)

Bu satrlar ozodlikni insoniy mardlik bilan bog‘laydi. Shoir ozodlikni o‘limdan qo‘rqmaslik, haqiqatni kuylash jasorati bilan o‘lchaydi. “Yuzlaring burishmas og‘riqdan, farog‘at bag‘ishlar ochliging” satri esa shoir nazarida haqiqiy ozod insonning jasoratini ifodalaydi.

Ozodlik, shuningdek, “Ummon” she’rida ham falsafiy ma’noda tasvirlanadi:

Agarda bu ummon tagida
qudratli daryolar bo‘lmasa,
tublari goh issiq, goh sovuq,
navqiron suvlarga to‘lmasa... (Saylanma, 1997, 8-bet)

Bu yerda ummon insonning ichki dunyosi ramzi sifatida talqin qilinadi. Agar inson ruhida “qudratli daryo” — ya’ni ichki ozodlik, fikr mustaqilligi bo‘lmasa, u “botqoq”ka aylanadi, deya ogohlantiradi shoir.

Shoirning ko‘plab she’rlarida jamiyatdagi ijtimoiy illatlar, odamlarning “ruhiy ko‘rligi” va soxta qadriyatlar tanqid qilinadi. “Yorilgan harakat bayoni” she’rida u o‘z

davrining riyo, ikkiyuzlamachilik, zo'ravonlikka asoslangan tuzumini ramziy obrazlar bilan fosh etadi:

Bu chirkin og'izlar...

singan kallalar...

ig'vodan, bo'htondan osilgan tillar... (*Saylanma*, 1997, 2-bet)

Bu satrlar totalitar jamiyatdagi axloqiy inqiroz, so'z va haqiqat o'rtasidagi uzilishlarni fosh etadi. Shoir "it bazmi qizigan oysiz shomlar" deb yozar ekan, jamiyatdagi ma'naviy zulmatni, odamlar ongining qafasga solingan holatini nazarda tutadi. "*Jabr*" she'rida esa insonning ruhiy falajligi, befarqlik illati tanqid qilinadi:

Kirolmasdi bu uyga o'lim,

bo'lmasaydik kibrli, olg'ir,

bo'lmasaydik toshbag'ir, po'rim,

agar odam qolmasa olg'ir. (*Saylanma*, 1997, 11-bet)

Bu satrlar ijtimoiy-axloqiy tanazzulning mohiyatini ochadi. Shoir "uy"ni insoniyat uyi deb biladi: agar inson qalbida rahm-shafqat, halollik, mehr yo'qolsa, bu uyni "o'lim" egallaydi.

Shoir ko'pincha tabiat manzaralari orqali falsafiy mazmunni ifoda etadi. "Odamdaraxt" she'rida inson va daraxt o'rtasidagi ontologik birlikni shunday ochadi:

O'sayotgan kuchli daraxtman,

shoxlarimda pishar so'zlarim... (*Saylanma*, 1997, 31-bet).

Bu metafora orqali shoir insonni tabiat bilan uyg'un mavjudot sifatida ko'rsatadi. Insonning so'zlari ham, mevalari ham uning ichki dunyosidan unadi. Shoir falsafasiga ko'ra, inson va tabiat ajralmas butunlikdir.

Shoirning so'nggi yillar she'rlari falsafiy mushohada bilan yo'g'rilgan. "Vaqt" she'rida vaqtning inson ustidan hukmronligi, lekin shu bilan birga ruhiy qarshilik motivi mavjud:

Vaqt senga qul bo'lmas aslo,

undan kutma muruvvat, ta'ma. (*Saylanma*, 1997, 35-bet)

Bu yerda shoir vaqtni dushman emas, balki insonni sinovdan o'tkazuvchi kuch deb biladi. Insonning ma'naviy barkamolligi vaqt bilan bahsda namoyon bo'ladi.

"Yolg'izlik" esa Shavkat Rahmon falsafasida faqat tashqi holat emas — bu ruhiy sinov, insonning o'zini anglash jarayonidir:

Uch ajoyib o'g'li bo'lardi

qachonlardir bechora cholning —

biri shuhrat ortidan ketdi,

biri haqning, biri xayolning. (*Saylanma*, 1997, 36-bet)

Bu she'rda inson hayoti uch yo'lga — shuhrat, haqiqat va orzuga — bo'linadi. Ammo ularning hech biri mukammal emas. Shoir uchun chin ma'no — ruhiy uyg'unish va o'zlikni anglashdadir.

Shoirning tabiat tasvirlari har doim ichki ma'no bilan to'la. "Uyg'oq tog'lar" to'plamidagi "Yomg'ir" she'rida tabiat tasviri bilan inson ruhining yangilanishi birlashadi:

Yomg'ir yog'moqda...
u yuvadi yerni emas,
yuraklarni yuvmoqda,
shamollardan chang bosgan yuraklarni.

(Uyg'oq tog'lar, 1989, 61-bet)

Bu tasvirlar tasavvufiy poklanish falsafasiga yaqin: yomg'ir — inson ruhini tozalovchi ilohiy marhamat. Shoir uchun tabiat hodisalari inson ruhining jarayonlariga bevosita bog'liq. Tabiat – bu ruhiy oyna, unda inson o'zini ko'radi.

Shavkat Rahmon o'zining "Tungi tong" she'rida inson va tabiatning birligi haqida shunday yozadi:

Men tongni kutmadim, u o'zi keldi,
yuragimga kirib, ko'zimdan chiqdi.
Tong – bu yurakning nurga aylangan holati."

(Saylanma, 1997, 39-bet)

Bu satrlar shoirning falsafiy poetikasida "tong"ni ruhiy yangilanish, haqiqatni ko'rish ramzi sifatida tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Shavkat Rahmon ijodida falsafiy fikrlar, insoniyatga da'vat, ozodlikka intilish, ruhiy uyg'onish g'oyalari uyg'unlashgan. U o'z she'rlarida insonni jamiyatdan, tabiatdan va vaqtning o'tkinchiligidan yuksak qo'yadi. Uning so'zi — bu vijdonning kuyi, haqiqatning ohangidir. Shoirning ijodiy qarashlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir. Chunki u insonni o'z vijdoniga quloq solishga, ozod fikrga, halollikka va ma'naviy uyg'oqlikka chaqiradi.

Shavkat Rahmon — XX asr oxiri o'zbek she'riyatining eng chuqur falsafiy tafakkur sohiblaridan biridir. Uning ijodida inson, ozodlik, vijdon, tabiat va vaqt obrazlari faqat lirik timsol emas, balki ijtimoiy va ontologik tushunchalar darajasiga ko'tarilgan. Shoirning "Saylanma" (1997), "Uyg'oq tog'lar" (1989) va "Yurak qirralari" (1985) to'plamlarini solishtirib o'rganish shuni ko'rsatadiki, uning poetik tafakkuri uch bosqichda yuksalgan:

Inson va ozodlik falsafasi – shoir "Ozodlik qo'shig'i", "Ummon" kabi she'rlarida ozodlikni ruhiy uyg'onish va vijdon mustaqilligi sifatida talqin qiladi. Bu jarayonda inson o'z qo'rquvini, jimligini, qullik tuyg'usini yengadi.

Jamiyat va vijdon ziddiyatlari – "Yorilgan harakat bayoni", "Jabr", "Tuhmat" singari asarlar orqali shoir ijtimoiy axloqiy tanazzul, soxta qadriyatlar, jimlik va befarqlik muammolarini ochib beradi. Shoir uchun vijdon — bu jamiyatning axloqiy yuragi.

Tabiat, vaqt va ruhiy uygʻonish falsafasi – “Odamdaraxt”, “Vaqt”, “Yomgʻir”, “Tungi tong” kabi sheʼrlar orqali insonning tabiat bilan uygʻunligi, vaqt bilan bahsi, maʼnaviy yangilanishi ifodalangan. Bu sheʼrlar inson ruhining kosmik miqyosdagi uygʻonishini koʻrsatadi.

Shavkat Rahmon uchun sheʼr — bu maʼnaviy kurash, vijdonning nidosi. U “soʻz”ni hayotning eng muqaddas shakli, “sheʼr”ni esa insonning oʻzini anglash jarayoni deb bilgan. Shu bois uning poetik tili ramziy, maʼno qatlamlari koʻp, badiiy falsafasi esa chuqur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Rahmon. *Saylanma*. Toshkent: “Sharq”, 1997.
2. Shavkat Rahmon. *Uygʻoq togʻlar*. Toshkent, 1989.
3. Rahmonov, Sh. *Yurak qirralari*. Toshkent, 1985.